

TARP ISTORIJS IR ATMINTIES: ŽODINĖS ISTORIJS ELEMENTAI ŠTETLŲ TYRIMUOSE

Giedrius Jokubauskis

2022 m. liepos 26 d.

APIE KĄ KALBĖSIME?

- Žodinės istorijos samprata;
- Atminties, prisiminimų ir istorijos ryšys;
- Žodinės istorijos metodo taikymas:
 - ◆ tyrimo planavimas;
 - ◆ pasirengimas interviu;
 - ◆ pokalbio eiga;
 - ◆ klausimų vadovo aptarimas;
 - ◆ po pokalbio.
- Žodinės istorijos panaudojimo galimybės.

I. ŽODINĖ ISTORIJA: KAS TAI?

- Seniausia istorijos rūšis, bet kartu tai ir vienas moderniausių istorijos tyrimų metodų, pradėtas taikyti XX a. šeštajame dešimtmetyje.
- Istorinių studijų ir tyrimų metodas, skirtas žmonių, bendruomenių ir praeities įvykių dalyvių balsams ir prisiminimams rinkti, išsaugoti ir interpretuoti.
- Kaip metodas, žodinė istorija yra interviu (įrašytas pokalbis arba to pokalbio išrašas) tarp pasakotojo, turinčio asmeninės istoriškai svarbių įvykių patirties, ir gerai informuoto pašnekovo, siekiant papildyti istorinius duomenis.
- Žodinė istorija pirmiausia yra pasakojimas, atspindintis pasakotojo nuomonę, asmenines patirtis ir atminties fragmentus, todėl savo esme ji yra subjektyvi.

I. ŽODINĖ ISTORIJA: KAS TAI?

Savo esme žodinė istorija gali būti 2 tipų:

- praeities liudijimai, kuriuos pateikia amžininkai;
- bet gali būti ir folkloras, mitai, dainos ir istorijos, perduodamos iš lūpų į lūpas.

I. ŽODINĖ ISTORIJA: KAS TAI?

- Metodas, kurį plačiai taiko bendruomenių istorikai. Jis ypač naudingas norint užfiksuoti mažumų grupių ar mažų bendruomenių, kurios menkai tyrinėtos, istorijas. Jis taip pat naudingas, kai trūksta kitų rūšių rašytinių ar vaizdinių dokumentų.

Bendruomenių istorikams žodinė istorija yra vertinga priemonė, padedanti:

- tirti bendruomenių vidinę dinamiką, bendruomenės grupių tarpusavio santykius;
- patikslinti, patvirtinti ar paneigti faktus, dėl kurių stinga kitų šaltinių/įrodymų;
- užfiksuoti žmonių nuomones ir prasmę, kurią jie teikia konkrečioms praeities įvykiams;
- fiksuoti bendruomenės mitus, folklorą ir pan.

II. ATMINTIS IR PRISIMINIMAI. *ATMINTIES PROBLEMA*

- Praeities rekonstrukcija, o ne tikslios jos kopijos atkūrimas.
- Atmintis yra nepatikima, adaptyvi ir “lanksti”.
- Atmintis geba paversti tai, kas “**atrodė**, kad buvo” į “tai **tikrai** buvo”.

- **Ar žodinė istorija gali būti laikoma patikimu šaltiniu?**
 - žodinė istorija gali pataisyti, patvirtinti ir papildyti istorinius įrašus ir rašytiniu šaltinius, kurie kelia abejonių.

II. ATMINTIS IR PRISIMINIMAI. *ATMINTIES PROBLEMA IR ŽODINĖS ISTORIJA*

- Neverta jaudintis, jei žmonės negali prisiminti tikslų datų – jas visada galima patikrinti vėliau.
- Prieš pokalbį ar jo metu verta naudoti viską, kas tinka žmonių atminčiai skatinti: nuotraukas, žemėlapius ir pan.
- Reikia būti pasirengus tam, kad žmonės vienus dalykus prisimins geriau nei kitus. Tam tikrais subtiliais klausimais pašnekovui kartais galime padėti atgaivinti giliau užslėptus prisiminimus.
- Nereikėtų iš karto taisyti ir tikslinti pašnekovo pateiktos informacijos, net jei iš karto matote, kad jo yra netiksliai.
- Pokalbio metu gauta informacija, kuri šiandien atrodo klaidinga ar netiksliai, vėlesniuose tyrimo etapuose, surinkus daugiau informacijos, gali tapti naudinga – visą, net ir klaidingą informaciją, verta dokumentuoti ir saugoti.

Bendras principas – žodinė istorija ir rašytiniai dokumentai yra vienas kitą papildantys šaltiniai. Fiziniai dokumentai yra svarbūs, tačiau žodinė istorija, pokalbiai su žmonėmis apie tiriamą laikotarpį ar klausimą gali atskleisti tai, ko niekada negalėtų parodyti vien archyviniai įrašai.

III. ŽODINĖS ISTORIJOS METODO TAIKYMAS: TYRIMO PLANAVIMAS

1. Kodėl tai darome?

- renkame medžiagą platesniam tyrimui;
- norime interviu video/audio medžiagą pateikti kaip pirminį šaltinį muziejaus, archyvo, etc. fonduose, tinklapyje, istorijos populiarinimui, etc.

1. Ko šiuo tyrimu siekiame?

- **istorinis/faktologinis tikslas:** patikslinti/papildyti tam tikras konkrečias faktologines istorines žinias;
- **sociologinis tikslas:** tirti bendruomenių tarpusavio santykių dinamikos aspektus;
- **etnografinis tikslas:** tirti folklorinius aspektus.

1. Kokia tyrimo apimtis?

- aiškiai apibrėžti, kiek ir kokiais kriterijais remiantis atrenkami pašnekovai.

III. ŽODINĖS ISTORIJOS METODO TAIKYMAS: PASIRENGIMAS ĮRAŠUI

- **Pašnekovai**, o ne *informantai*; **prisiminimų įrašymas**, o ne *interview* ar *apklausa*.
- Techninės garso/vaizdo technikos parengimas.
- Svarbu apgalvoti ir turėti atsakymus į tokius pašnekovų dažniausiai užduodamus klausimus:
 - kodėl vykdate šį projektą?
 - Kodėl jums reikia kalbėtis būtent su manimi?
 - Kiek laiko tai truks?
 - Ar pokalbis bus įrašinėjamas?
 - Ar pokalbis bus anonimiškas ir konfidencialus?

III. ŽODINĖS ISTORIJOS METODO TAIKYMAS: PASIRENGIMAS ĮRAŠUI

Prieš pokalbį turėtume būti:

- atlikę namų darbus: susipažinę su konkrečia miestelio istorija, pirminiais ir antriniais šaltiniais;
- parengę klausimų ir (arba) temų, apie kurias ketiname klausti, planą;
- gerai apgalvoję pokalbio struktūrą: kokia eiga kelsime klausimus, pvz., ar klausime chronologiškai apie tam tikrus įvykius, ar sutelksime dėmesį į konkrečias temas;
- įsitikinę, kad tinkamai gebame naudotis visa garso/vaizdo įrašymo įranga.

III. ŽODINĖS ISTORIJOS METODO TAIKYMAS: IRAŠO EIGA

- Bendras patarimas – stengtis kelti tik atvirus klausimus, prasidedančius žodžiais „kas, ką, kur, kada, kodėl, kaip“, o po jų klausti: „papasakokite daugiau apie...“, „apibūdinkite...“ „paaiškinkite...“ ir pan.
- Klausimų vadovą vertėtų naudoti tik kaip gaires.
- Kaip užduoti klausimus? Geras kalbintojas stengiasi, kad jo balsas kuo mažiau skambėtų įrašė, bet vis tiek atrodo susidomėjęs. Geriausi būdas tai pasiekti yra akių kontaktas ir galvos linktelėjimas.

III. ŽODINĖS ISTORIJOS METODO TAIKYMAS: IRAŠO EIGA

Pagrindiniai patarimai interviu:

- akių kontakto svarba;
- trumpi klausimai po vieną;
- aiškiai, paprastai: svarbu vengti sudėtingų terminų vartojimo;
- klausimai atviri, o ne sufleruojantys;
- judėti nuo bendrų link konkrečių klausimų ir temų;
- svarbu nepertraukinėti ir nemėginti tikslinti pašnekovo pateiktos informacijos;
- ypač svarbu gerbi žmonių nuomonę;
- nepamiršti, kad interviu pašnekovą vargina, stengtis neviršyti 1 val. pokalbio laiko.

III. ŽODINĖS ISTORIJS METODO TAIKYMAS: KLAUSIMŲ VADOVO APTARIMAS

Žodinės istorijos interviu klausimų vadovo struktūra:

- I dalis: pagrindiniai biografiniai duomenys
- II dalis: gyvenamosios vietovės apibūdinimas
- III dalis: prisiminimai apie žydų bendruomenę. Bendrieji klausimai
- IV dalis: žydų gyvenamoji erdvė
- V dalis: etniniai santykiai
- VI dalis: religija ir tradicijos
- VII dalis: Holokaustas

III. ŽODINĖS ISTORIJOS METODO TAIKYMAS: KLAUSIMŲ VADOVO APTARIMAS

I dalis: pagrindiniai biografiniai duomenys

- Nurodykite visą savo vardą ir pavardę.
- Kur ir kada gimėte, kur užaugote?
- Koks jūsų išsilavinimas?
- Kokia yra jūsų profesija, kokia veiklia užsiėmėte?
- Kuo vertėsi Jūsų tėvai, koks buvo jų išsilavinimas?

III. ŽODINĖS ISTORIJOS METODO TAIKYMAS: KLAUSIMŲ VADOVO APTARIMAS

II dalis: gyvenamosios vietovės apibūdinimas

- Papasakokite apie miestelį/kaimą, kuriame užaugote.
- Kokie žmonės gyveno Jūsų miestelyje/kaime?
- Kas buvo Jūsų kaimynai (kokios jų tautybės)?
- Kokiomis veiklomis užsiėmė Jūsų miestelio/kaimo žmonės?
- Kokiomis kalbomis kalbėjo Jūsų miestelio/kaimo žmonės?
- Kokie buvo svarbiausi Jūsų miestelio pastatai?
- Ar Jūsų miestelyje vykdavo turgus? Jei taip, kokiomis dienomis? Kas turguje prekiaavo?

III. ŽODINĖS ISTORIJOS METODO TAIKYMAS: KLAUSIMŲ VADOVO APTARIMAS

III dalis: prisiminimai apie žydų bendruomenę. Bendrieji klausimai

- Ar Jūsų miestelyje/kaimė gyveno žydų?
- Gal pamenate Jūsų miestelyje/kaimė gyvenusių žydų pavardes?
- Kur Jūsų miestelyje/kaimė gyveno žydai?
- Kokiomis veiklomis, darbais, verslais ir pan. užsiėmė Jūsų miestelio/kaimo žydai?
- Kaip atrodė Jūsų miestelio/kaimo žydai vyrai? Ar išsiskyrė kokiomis nors aprangos, išvaizdos ypatybėmis?
- Kaip atrodė Jūsų miestelio/kaimo žydės moterys? Ar išsiskyrė kokiomis nors aprangos, išvaizdos ypatybėmis?
- Kokia kalba(-omis) kalbėjo Jūsų miestelio/kaimo žydai?

III. ŽODINĖS ISTORIJOS METODO TAIKYMAS: KLAUSIMŲ VADOVO APTARIMAS

IV dalis: žydų gyvenamoji erdvė

- Kokioje miestelio kaimo dalyje gyveno žydai? Ar žydų namai buvo susitelkę vienoje vietoje, ar išsisklaidę po visą gyvenvietę?
- Kaip atrodė žydų namai? Ar jie skyrėsi nuo ne žydams priklausančių namų? Ar pažvelgus iš išorės buvo galima pasakyti, kuris namas priklauso žydams, o kuris lietuviams?
- Ar šiandien Jūsų miestelyje/kaime dar yra išlikę žydams priklaususių namų? Jie taip, gal galite įvardyti?
- Ar žydai turėjo savo maldos namus? Jei taip, kur jie stovėjo, kaip jie atrodė? Ar šie maldos namai yra išlikę? Jei ne, kas ir kada jiems nutiko?
- Ar esate buvę žydų maldos namuose? Jei taip, gal galite apibūdinti, kaip jie atrodė?
- Ar žydai turėjo savo mokyklą? Jei taip, kur ji buvo, kaip atrodė? Jei mokykla buvo, ar jos pastatas šiandien yra išlikęs? Jai taip – kur?
- Ar žydai turėjo dar kokių nors pastatų Jūsų miestelyje/kaime? Jei tokių buvo – ar kas nors iš jų tebestovi ir šiandien/kur?
- Ar žydai turėjo savo kapines? Kur jos buvo? Ar jos yra išlikusios?

III. ŽODINĖS ISTORIJOS METODO TAIKYMAS: KLAUSIMŲ VADOVO APTARIMAS

V dalis: etniniai santykiai

- Ar vaikystėje/jaunystėje esate bendravę su žydais? Jei taip, kokia kalba?
- Ar turėjote žydų draugų? Jei taip, gal pamenate jų vardus?
- Jei lankėte mokyklą, ar Jūsų klasėje/mokykloje buvo žydų vaikų?
- Ar turėjote žydų kaimynų? Jei taip, gal pamenate jų vardus/pavardes? Kokia veikla jie užsiėmė?
- Ar žydai ir ne žydai kviesdavo vieni kitus į svečius?
- Ar esate buvę žydų namuose? Jei taip, gal galite juos apibūdinti?
- Kaip sutarė Jūsų miestelio žydai ir ne žydai? Kokie tarpusavio santykiai vyravo?
- Ar žydai tuokdavosi tik tarpusavyje, ar yra buvę ir santuokų tarp žydų ir ne žydų?
- Ar žydai lankėsi/buvo įleidžiami į katalikų bažnyčią? Ar ne žydai/lietuviai galėjo apsilankyti žydų maldos namuose?

III. ŽODINĖS ISTORIJOS METODO TAIKYMAS: KLAUSIMŲ VADOVO APTARIMAS

VI dalis: religija ir tradicijos

- Ar žydai turėjo savo religiją/tikėjimą? Jei taip, kaip jį vadinote?
- Gal pamenate, kokių papročių/tradicijų laikėsi žydai?
- Kokį maistą valgė žydai? Ar jis kuo nors skyrėsi nuo ne žydų maisto?
- Kurią savaitės dieną žydai eidavo melstis į savo maldos namus? Gal žinote, kaip tuos maldos namus vadino?
- Ar žydai turėjo savo bendruomenės lyderį? Jei taip, kaip jį vadino? Ką jis veikė?
- Gal pamenate, ar žydai švėsdavo kokias nors savo šventes? Ar buvo švenčių pavasarį, vasarą, rudenį, žiemą? Jei taip, gal pamenate, kaip tas šventes vadindavo, ką per jas darydavo?
- Ar per savo šventes žydai turėdavo kokio nors ypatingo maisto? Gal teko juo vaišintis?
- Ar esate matę žydų vestuves? Jei taip, gal galite apibūdinti?
- Ar esate matę žydų laidotuves? Jei taip, gal galite apibūdinti?

III. ŽODINĖS ISTORIJOS METODO TAIKYMAS: KLAUSIMŲ VADOVO APTARIMAS

VII dalis: Holokaustas

- Kas nutiko žydams per karą?
- Kaip ne žydai reagavo į Jūsų miestelio žydų sušaudymą?
- Gal žinote, kas dalyvavo naikinant Jūsų miestelio/kaimo žydus?
- Ar Jūsų miestelyje/kaimo buvo žmonių, kurie gelbėjo/padėjo žydams per karą?
- Kas nutiko su Jūsų miestelio/kaimo žydų namais ir kitais žydams priklausiusiais statiniais?
- Ar po karo į Jūsų miestelį/kaimą grįžo žydų? Jei taip, gal pametate jų pavardes/kaip jie buvo priimti/koks tolesnis jų likimas?

III. ŽODINĖS ISTORIJOS METODO TAIKYMAS: PO POKALBIO

- Įrašo transkripcija.
- Įrašo dalies/dalių transkripcija.
- Garso/vaizdo montažas.
- Medžiagos archyvavimas/katalogavimas/išsaugojimas.

IV. ŽODINĖS ISTORIJOS PANAUDOJIMAS

- Akademinis darbas, ir moksliniai tyrimai.
- Muziejų parodos.
- Interneto svetainės, soc. medijų paskyros, *You Tube* ir kt.
- Garso ekskursijos, dokumentinės laidos.
- Pokalbiai ir paskaitos.
- Žodinės istorijos knygos ir pan.
- Švietimo priemonės mokykloms.
- Meniniai projektai: garso koliažai, drama, skaitmeniniai istorijų pasakojimai ir t.t.

Kaip ir kur Jūs naudojate žodinę istoriją?

LAIKAS POKALBIUI IR KLAUSIMAMS!